

INVENTORI FONEM VOKAL DAN DIFTONG VARIAN BANDAR DIALEK MELAYU JUGRA SELANGOR

Norfazila Ab. Hamid¹
norfazila@kuis.edu.my
Norhasliza Ramli²
norhasliza@kuis.edu.my
Riduan Makhtar³
riduan@kuis.edu.my
Pusat Pengajian Teras
Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor

ABSTRAK

Kertas kerja ini membicarakan salah satu varian dialek Melayu Jugra (DMJ) yang terdapat di Jugra, Selangor iaitu varian Bandar (VBDR). Objektif kajian dalam kertas kerja ini ialah mencerakinkan semula aspek-aspek fonologi yang masih belum mendapat penjelasan terhadap beberapa kajian tentang DMJ terutamanya dalam menentukan jumlah inventori fonem dan penentuan varian dalam DMJ. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VBDR dengan memaparkan penyebaranbunyi vokal dan diftong pada posisi kata sama ada di awal, tengah, dan akhir kata serta melihat keberadaan alternasi dalam VBDR ini. Pendekatan yang dimanfaatkan dalam mencapai objektif kajian ini ialah pendekatan struktural. Hasil kajian membuktikan bahawa VBDR mempunyai enam fonem vokal /i, u, e, o, ↔, a/ dan memiliki dua diftong iaitu /-aw, -aj/ yang dibunyikan sebagai [i, u, e, o, ↔, a] dan [aw, aj]. Penemuan kajian ini diharap dapat merungkai dan memberikan satu sumbangan yang baharu dalam bidang linguistik.

¹ Norfazila Ab. Hamid (PhD Linguistik, FSSK, UKM) ialah Pensyarah Kanan di Unit Bahasa Melayu, Jabatan Pengajian Peradaban & Ketamadunan, Pusat Pengajian Teras, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS). Beliau telah berkhidmat di KUIS selama 14 tahun. Kini beliau diberikan amanah untuk menjawat jawatan sebagai Dekan, Pusat Pengajian Teras, KUIS dari tahun 2017 hingga kini. Kepakaran beliau ialah dalam bidang Dialektologi & Linguistik Bandingan.

² Norhasliza Ramli (MA Linguistik, FSSK, UKM) ialah Pensyarah di Unit Bahasa Melayu, Jabatan Kenegaraan & Pengajian Ketamadunan, Pusat Pengajian Teras, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS). Beliau telah berkhidmat di KUIS selama 15 tahun. Pengkhususan beliau ialah dalam bidang Analisis Wacana.

³ Riduan Makhtar (MA Linguistik, FSSK, UKM) ialah Pensyarah di Unit Bahasa Melayu, Jabatan Kenegaraan & Pengajian Ketamadunan, Pusat Pengajian Teras, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS). Beliau telah berkhidmat di KUIS selama 9 tahun. Pengkhususan beliau ialah dalam bidang Dialektologi.

Kata Kunci: Varian Bandar (VBDR); Pendekatan Struktural; Fonem; Vokal; Diftong

PENGENALAN

Selangor merupakan sebuah negeri yang berada di bahagian tengah Pantai Barat Semenanjung Malaysia dan terletak di bahagian Barat Banjaran Titiwangsa. Negeri Selangor mempunyai sembilan buah daerah seperti Sabak Bernam, Hulu Selangor, Kuala Selangor, Gombak, Klang, Petaling, Hulu Langat, Kuala Langat dan Sepang. Negeri Selangor diairi oleh empat lembangan sungai utama, iaitu Lembangan Sungai Langat, lembangan sungai Bernam, lembangan sungai Klang dan lembangan sungai Selangor. Lembangan Sungai ini dilihat sebagai faktor utama kemunculan penempatan awal masyarakat di negeri Selangor. (<http://www.selangor.gov.my/>).

Negeri Selangor baru wujud sebagai kesatuan politik pada awal abad ke-18 (Buyong 1981). Sebelum itu, daerah-daerah yang kemudian digabung menjadi kerajaan Selangor yang tertakluk pada kesultanan Melaka dan seterusnya kesultanan Johor. Namun demikian, nama Selangor dengan maksud Kuala Selangor dan lembangan Sungai Selangor, sudah terdapat dalam Sejarah Melayu (Shellabear 1979). Begitu juga dengan Jeram, Jugra dan Klang disebut dalam kakawin Negarakartagama yang ditulis pada abad yang keempat belas. Sesungguhnya, dapat dikatakan bahawa negeri yang sekarang dinamakan sebagai negeri Selangor sudah lama diduduki oleh orang Melayu.

Jugra merupakan salah sebuah mukim yang berada dalam daerah Kuala Langat dan berada berhampiran dengan lembangan Sungai Langat. Muara sungai ini dikatakan bercabang menjadi dua sungai yang besar iaitu sungai Jugra dan sungai Langat dan dipercayai merupakan antara petempatan terawal di negeri Selangor (Swettenham, 1874). Jugra dipercayai dibuka oleh orang-orang Bugis yang datang dari Johor pada abad ke-18 untuk menjalankan aktiviti perdagangan dengan Melaka (R.O Winstedt, 1934).

Gambar 1: Peta Negeri Selangor

Dalam kajian ini Mukim Bandar yang diwakili oleh Kampung bandar dijadikan salah satu varian yang dikenal pasti wujud dalam DMJ. Mukim Bandar di kampung Bandar ini merupakan sebuah kampung tradisional dan menjadi pusat pemerintahan negeri Selangor kedua selepas Kuala Selangor. Kampung Bandar dibuka oleh Almarhum Duli Yang Maha Mulia (DYMM) Sultan Ala'eddin Sulaiman Shah ibni Almarhum Raja Muda Musa, Sultan Selangor ke-5 pada tahun 1898. Kampung ini dikenali oleh penduduk setempat sebagai Bandar Temasya yang sesuai dengan pusat pemerintahan dan pentadbiran negeri Selangor. Mukim Bandar ini meliputi beberapa kampung seperti kampung Bandar, Sungai Buaya, Teluk Pulai, Sungai Ingat dan Air Tawar. Keluasan tanah di kampung Bandar ialah 2000 ekar dan dinamakan sebagai "Tanah Raja". Bilangan penduduk kampung ini seramai 3700 orang yang terdiri daripada 500 buah keluarga. Selain daripada masyarakat Melayu yang menghuni dalam Mukim ini, terdapat juga beberapa etnik lain yang menetap di sini seperti Jawa, Makasar, Rawa, Cina, dan Minangkabau.

Hasil bacaan yang dilakukan oleh pengkaji terhadap kajian perpustakaan, kajian linguistik yang melibatkan DMJ hanya ada tiga sahaja kajian yang dilaksanakan oleh ahli linguistik iaitu Collins (1996), Amah Haji Omar (2008) dan Shahidi A.H (2015). Tidak keterlaluan di sini, pengkaji menyatakan bahawa kajian ini adalah satu kajian rintis yang dilakukan dan tidak berkait dengan ilmu perbandingan DMJ ini. Dalam kajian ini pengkaji telah membuat penelitian terhadap beberapa kajian lampau yang telah dilaksanakan oleh pengkaji terdahulu. Sebanyak tiga kajian lampau telah dirujuk bagi menilai dan mencari kelompongan yang perlu diisi oleh pengkaji untuk mendapatkansatu hasilan kajian yang baharu. Himpunan penyelidikan kajian lampau

terhadap bahasa yang dikaji turut memberikan gambaran awal kepada pengkaji untuk menghasilkan satu kajian baharu dan menghasilkan pendeskripsian yang lebih berpada. Oleh itu, dalam kertas kerja ini hanya satu sahaja varian yang diketengahkan dalam kertas kerja ini iaitu VBDR.

OBJEKTIF KAJIAN

Hasil daripada beberapa permasalahan dalam kajian lepas, pada asasnya objektif kajian dalam kertas kerja ini ialah mengilustrasi dan membincangkan ragam DMJ. Justeru, kajian ini bertujuan menyentuh aspek fonetik dan fonologi dengan cara mendeskripsikan sistem fonologi VBDR dengan memaparkan penyebaran bunyi vokal dan diftong dalam kata VBDR berlandaskan pendekatan struktural.

PENDEKATAN STRUKTURAL

Kajian ini, adalah berlandaskan pendekatan struktural. Dalam analisis data yang berkait rapat dengan bidang fonologi, pendekatan struktural digunapakai dalam menganalisis data. Pemilihan pendekatan ini sebenarnya didasarkan pada beberapa hipotesis umum yang terdapat dalam pendekatan ini. Pertama, kaedah yang dipakai dalam pendekatan ini adalah bersifat empiris (induktif). Berdasarkan kaedah ini, sejumlah korpus bahasa yang diperoleh digeneralisasikan secara sistematik. Kedua, bahasa itu adalah ujaran dan kemudian barulah tulisan. Jadi, yang diteliti dan dicatat ialah bahasa lisan. Ketiga, bahasa merupakan satu produk yang terdiri daripada unsur bunyi dan makna. Keempat, pengelasan bunyi berdasarkan distribusinya. Pemilihan pendekatan ini adalah wajar kerana sesuai dengan objektif kajian.

Dalam pendekatan struktural, kaedah deskriptif sesuai digunakan untuk memerihalkan aspek bunyi-bunyi bahasa, konsonan, vokal, dan diftong yang terdapat dalam kawasan kajian ini. Menurut Abdullah Hassan (1980: 66), analisis deskriptif terbit dari kaedah tradisi yang menghuraikan struktur bahasa, termasuklah bunyinya. Bunyi-bunyi yang didengar itu dipinggalkan dan diberi lambang. Kemudiannya bunyi-bunyi tersebut digolongkan kepada sesuatu jenis atas dasar persamaan ciri fonetiknya. Kaedah ini hanya memerlukan penjelasan, huraian atau tafsiran data tentang ciri bahasa sebagaimana ciri itu wujud dan digunakan oleh para penuturnya.

Dalam kajian ini, data dipecahkan kepada dua iaitu bunyi dan kata. Setiap kata ditranskripsikan ke dalam bentuk fonetik. Menurut Samarin (1993: 220), transkripsi fonetik adalah penting kerana ia dapat menentukan sama ada sesuatu kajian itu berjaya atau tidak. Dalam kajian linguistik, transkripsi fonetik digunakan untuk

menunjukkan secara tepat bunyi atau ciri-ciri bunyi yang terdapat dalam ujaran yang telah dianalisis. Transkripsi fonetik dilakukan menggunakan lambang fonetik antarabangsa (*International Phonetic Alphabet (IPA)*). Setiap bunyi yang wujud dalam kawasan kajian ini dipaparkan dalam bentuk rajah. Seterusnya, penyebaran bunyi vokal dan diftong dalam kata sama ada pada awal, tengah, atau pada akhir kata dipaparkan mengikut kawasan.

ANALISIS DAPATAN SISTEM FONEM VBDR

Dalam bahagian ini, pengkaji akan memaparkan inventori dan penyebaran sistem fonem vokal dan diftong dalam kata bagi kawasan kajian. Penyebaran sistem fonem ini memperlihatkan keberadaan fonem berdasarkan posisinya dalam perkataan, iaitu di posisi awal, tengah atau akhir. Varian DMJ yang diketengahkan dalam kertas kerja ini merujuk kepada VBDR.

Sistem FonemVokal DMJ (VBDR)

DMJVBDR mempunyai enam fonem vokal /i, u, e, o, ↔, a/ yang terdiri daripada tiga vokal depan, dua vokal tengah, dan dua vokal belakang. Jadual 1 memaparkan inventori fonem vokal tersebut.

Bahagian Kedudukan	Depan	Tengah	Belakang
Tinggi	i		u
Separuh Tinggi	e		o
Separuh Rendah		↔	
Rendah		a	

Jadual 1: Inventori vokal DMJVBDR

Berdasarkan Jadual 1, terdapat 2 fonem vokal tinggi iaitu vokal tinggi depan /i/ dan vokal tinggi belakang /u/ yang dibunyikan sebagai [i] dan [u], hadir dalam semua lingkungan kata iaitu pada awal, tengah, dan akhir kata. Selain itu, terdapat dua fonem vokal separuh tinggi iaitu vokal separuh tinggi depan /e/ yang dibunyikan sebagai [e] dan vokal separuh tinggi belakang /o/ yang dibunyikan sebagai [o]. Fonem /e/ dan fonem /o/ hadir pada semua posisi iaitu awal, tengah dan akhir kata. Manakala, fonem vokal separuh rendah tengah /↔/ yang dibunyikan sebagai [↔] pula hanya hadir pada semua posisi iaitu awal, tengah dan akhir kata. Seterusnya, fonem vokal rendah tengah /a/ yang dibunyikan sebagai [a] hadir pada semua posisi iaitu awal, tengah dan akhir kata. Contoh kesemua penyebaran fonem vokal DMJ VBDR yang hadir pada posisi kata tertentu ini boleh dilihat dalam Jadual 2.

Jenis Vokal	Penyebaran Vokal Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/i/	[ipa]	ipar	[ki⊗i]	kiri	[gigi]	gigi
/u/	[usus]	usus	[tulaN]	tulang	[d↔bu]	debu
/e/	[eko]	ekor	[b↔seh]	bersih	[t↔g↔lint Σe]	tergelincir
/o/	[ota/]	otak	[mulo/]	mulut	[t↔lo]	telur
/↔/	[↔mpat]	empat	[b↔ti/]	betik	[kual↔]	kuala
/a/	[aka]	akar	[masa/]	masak	[paga]	pagar

Jadual 2: Penyebaran fonem vokal dalam DMJ VBDR

Selanjutnya, berdasarkan kajian yang dilakukan, DMJ VBDR memiliki dua diftong iaitu /-aw, -aj/ yang dibunyikan sebagai [-aw, -aj]. Dua diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata sahaja. Dua diftong ini hanya hadir pada posisi akhir kata. Contoh data yang diutarakan ialah seperti dalam Jadual 3.

Jenis Diftong	Penyebaran Diftong Pada Posisi Kata					
	Awal	BMS	Tengah	BMS	Akhir	BMS
/aw/	-		-		[pisaw]	pisau
/aj/	-		-		[s↔maj]	semai

Jadual 3: Penyebaran diftong dalam DMJ VBDR

KESIMPULAN

Dalam kertas kerja ini, pengkaji telah memaparkan hasil daripada dapatan kajian terhadap DMJVBDR. Analisis data bermula dari segi penyebaran fonem dan bunyi yang terdapat dalam kawasan kajian berdasarkan bunyi vokal dan diftong. Hasilnya, VBDR mempunyai enam fonem vokal /i, u, e, o, ↔, a/ dan memiliki dua diftong iaitu /-aw, -aj/ yang dibunyikan sebagai [i, u, e, o, ↔, a] dan [aw, aj]. Hasil penemuan ini diharap dapat memberikan satu penemuan yang dapat didokumentasikan bagi merungkai segala permasalahan yang timbul dalam kajian-kajian yang lepas.

RUJUKAN

Abdullah Hassan. 1974. Pertembungan Bahasa dan Kesannya Terhadap Bahasa Melayu. *Jurnal Dewan Bahasa* 17 (5): 216-236.

- Abdullah Hassan. 1980. *Linguistik Am untuk Guru Bahasa Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Abdul Chaer Madi'e. 1979. Distribusi Deberapa Fonem Segmental Sebagai Ciri Penanda Subdialek Dalam Bahasa Melayu Dialek Jakarta. *Dewan Bahasa* **22** (7): 39-51.
- Abdul Hamid Mahmood. 1982. *Morfologi Dialek Kelantan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abdul Hamid Mahmood & Nor Aina Dani. 1994. Pengaruh Bahasa Ibunda dalam Proses Pembelajaran Bahasa Melayu di Kalangan Pelajar Dusun. *Jurnal Dewan Bahasa* **38** (9): 772-775.
- Abercrombie, David. 1969. *Elements of General Phonetics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Abu Bakar Hamid. 1981. *Sedikit Mengenai Dialek Perak*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abu Hassan Othman. 1980. *Masalah Penyelidikan di Kota: Satu Analisis Dalam Kaedah Penyelidikan Sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Adelaar, K. A. 1992. Proto-Malayic: The Reconstructions of Phonology and Parts of Its Morphology and Lexical. *Pacific Linguistic* **C-119**. Canberra: The Australia National University.
- Adelaar, K. A. 1995. *Bahasa Melayik Purba: Rekonstruksi Fonologi dan Sebagian dari Leksikon dan Morfologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa dengan kerjasama Universiti Leiden.
- Adeelar, K.A. 2005a. Melayo-Sumabawan. *Oceanic Linguistics* **22**: 357-388.
- Adeelar, K.A. 2005b. The Austronesian Languages of Asia and Madagascar: A Historical Perspective. Dlm. Alexander and Nikoulas P. Himmelmann (Ed.). *The Austronesian Languages Asia and Madagascar*, hlm 1-42 London: Routledge Publishing.
- Adeelar K.A. 2005c. Structural Diversity in the Malayic Subgroup. Dlm. Alexander Adeelar and Nikoulas P. Himmelmann) ed.). *The Austronesia languages of Asia and Madagascar*, hlm 202-226. London: Routledge Publishing.
- Ahmad Mahdzan Ayob. 1985. *Kaedah Peyelidikan Sosio-Ekonomi: Satu Pengenalan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ahmad Mahdzan Ayob. 1997. *Kaedah Penyelidikan Sosioekonomi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ajid Che Kob. 1985. *Dialek Geografi Pasir Mas*. Monografi 3, Institut Bahasa Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu, UKM. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Akmajian Andrian. 1995. *Linguistik: Pengantar Bahasa dan Komunikasi*. Terj. Aishah Mahdi & Azizah Hussien. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Arbak Othman. 1983. *Permulaan Ilmu Linguistik: Satu Pengenalan Konsep Dalam Bidang-Bidang Kajian Secara Teoris*. Kuala Lumpur: Sarjana Enterprise.
- Asiah Idris. 1987. Fonologi Dialek Pahang: Satu Kajian Awal di Kampung Sentang. *Jurnal Dewan Bahasa* **6**: 415-431.

- Asmah Haji Omar. 1975. *Essays on Malaysian Linguistics*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1977. *Kepelbagaian Fonologi Dialek-Dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1983. *The Malay Peoples of Malaysia and Their Languages*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. 1985. *Susur Galur Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Hj. Omar. 1994. Bahasa-Bahasa Bumiputera Sarawak. *The Sarawak Museum Journal XLVII* (68): 145-153.
- Asmah Haji Omar. 2008. *Susur Galur Bahasa Melayu*. Ed ke-2. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asrah Daud. 1991. Dialek Patani dan Dialek Kelantan: Satu Dialek yang Sama atau Berbeza. Latihan Ilmiah. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Bailey, K.D. 1984. *Kaedah Penyelidikan Sosial*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Bynon, Theodora. 1994. *Linguistik Sejarah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Campbell, Lyle. 2004. *Historical Linguistic: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Casad, Eugene. H. 1974. *Dialect Intelligibility Testing*. Amerika Syarikat: University Of Oklahhoma.
- Cense, A.A & Uhlenbeck, E.M. 1958. *Critical Survey of Studies on the Languages of Borneo*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Chambers, J. K. & Trudgill, P. 1990. *Dialektologi*. Terj. Anuar Ayub. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, James. T. 1983. *Dialek Hulu Terengganu*. Monografi 8, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, James T. 1983b. Dialek Pahang: Rangka Pengenalan. *Jurnal Dewan Bahasa* 27: 7-29; 99-118.
- Collins, James T. 1985a. Dialek Melayu di Kampung Landai, Pahang: Menuju penelitian tatabahasa Melayu di kalangan Orang Asli. *Jurnal Dewan Bahasa* 7: 477-493.
- Collins, James T. 1985b. Dialek Melayu Pulau Tioman dan Rekonstruksi Bahasa Melayu Purba. *Jurnal Dewan Bahasa* 5: 369-383.
- Collins, James. T. 1986. *Penyusunan Salasilah Bahasa Melayu di Malaysia*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, James. T. 1989. *Antologi Kajian Dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, James. T. 1996. *Khazanah Dialek Melayu*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, James. T. 1997. Ilmu Linguistik: Perbandingan Teori dan Kenyataan. *Jurnal Dewan Bahasa* 12: 1080-1087.

- Collins, James. T. 1999a. *Wibawa Bahasa: Kepiawaian dan Kepelbagaian*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Crowley, Terry & Bower, Claire. 2010. *An Introduction to Historical Linguistic*. Edisi ke-4. Oxford University Press.
- Crystal, D. 1980. *A First Dictionary of Linguistics and Phonetics*. London: Andre Deustch.
- Djamour Judith. 1959. *Malay Kingship and Marriage in Singapore*. London: Athlone Press.
- Farid. M. Onn. 1980. *Aspect of Malay Phonology and Morphology: A Generatif Approach*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Farid. M. Onn. 1988. Konsep-Konsep Dasar Teori Fonologi-Generatif. Dalam. Nik Safiah Karim (pny) *Linguistik Transformasi Generatif: Suatu Penerapan Pada Bahasa Melayu*, hlm. 169-180. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Farid M. Onn & Ajid Che Kob. 1993. *Simposium Dialek: Penyelidikan dan Pendidikan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Harimurti Kridalaksana. 1980. *Fungsi Bahasa dan Sikap Bahasa*. Indonesia: Universitas Indonesia.
- Henry Guntur Tarigan. 1991. *Metodologi Pengajaran Bahasa I*. Bandung: Angkasa Bandung.
- Hockett, C. F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York: Mcmillan Co.
- Hudson, A.B. 1978. Linguistic Relations Among Bornean Peoples with Special Reference to Sarawak: An Interm Report. In Zamora, Maria D.' Vinson H. Sutlive & Nathan Altshuler (eds), *Sarawak: Linguistics and Development Problems*, pp. 1-33. Williamsburg: College of William and Mary.
- Hyman, L. M. 1975. *Phonology: Theory and Analysis*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ismail Hussein. 1973. Malay Dialects in the Malay Peninsular. *Nusantara*3. Januari: 69-79.
- Jalal Ahmad. 1967. *Penyelidikan Bahasa Daerah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kamus Dewan*. 1994. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kenstowicz. M & C. Kissobert. 1977. *Generative Phonology: Description and Theory*. New York: Academic Press.
- Kurath, Hans. 1972. *Studies in Area Linguistic*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mahsun. 1995. *Dialektologi Diakronis Sebuah Pengantar*. Yongyakarta: Gadjah Mada Universitas Press.
- Mahsun. 2005. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Mohammed Azlan Mis. 2010. Lingua Franca di Sarawak: Aplikasi Teori Pilihan Bahasa. *Journal of Language Studies*10 (2): 97-114.
- Mohd. Sheffei Abu Bakar. 1991. *Metodologi Penyelidikan untuk Ekonomi dan Bidang-Bidang Berkaitan*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd. Tarmizi, Rahim Aman & Shahidi A. H. 2010. Variasi Dialek Pahang:

- Keterpisahan Berasaskan Aliran Sungai. *Jurnal Melayu*5: 315-332.
- Mouly, G.J. 1970. *The Science of Educational Research*. Edisi Kedua. New York: D. Van Nostrand.
- Noriah Mohamed. 1994. Waktu Pisah dan Tingkat Kekerabatan Bahasa Melayu dengan Bahasa Iban. *Jurnal Dewan Bahasa*38 (2): 129-142.
- Noriah Mohamed. 1999. Pengelompokan Bahasa. *Jurnal Dewan Bahasa*43 (12): 1077-1107.
- Nor Hashimah Jalaluddin. 1998. *Asas Fonetik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rahim Aman. 1997. Kesahan Leksikostatistik Menangani Isu Perbandingan Bahasa. *Jurnal Dewan Bahasa* 41 (2): 170-174.
- Rahim Aman. 1997. *Perbandingan Fonologi dan Morfologi Bahasa Iban*. Tesis Sarjana. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Rahim Aman. 1997. Mengapakah Pendekatan Kuantitatif Mengelirukan. Dlm. *Pelita Bahasa*10 (7): 26-27.
- Rahim Aman. 2008. *Linguistik Bandingan Bahasa Bidayuhik*. Kuala Lumpur: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Samarin, William J. 1967. *Field Linguistic: A Guide to Linguistic Field Work*. New York: Ho, Rinehart & Winston.
- Samarin, William J. 1993. *Linguistik Lapangan: Panduan Kerja Lapangan Linguistik*. Terj. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Saussure, Ferdinand de. 1993. *Pengantar Linguistik Umum*. Terj. Ajid Che Kob. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Schane, S. A. 1973. *Generative Phonology*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Schane, S. A. 1992. *Fonologi Generatif*. Terj. Zaharani Ahmad & Nor Hashimah Jalaluddin. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Suhendra Yusuf, M.A. 1998. *Fonetik dan Fonologi*. Jakarta: Gramedia.
- Syed Arabi Idid. 1992. *Kaedah Penyelidikan Komunikasi dan Sains Sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Trubetzkoy, N. S. 1969. *Principles of Phonology*. California: University of California Press.
- Wan Hashim Wan Teh. 1980. *Kaedah Penyelidikan Sosial*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- www2.selangor.gov.my.
- Zaharani Ahmad. 1991. Fonologi Dialek Melayu Perak: Satu Huraian Atur Rumus. *Dewan Bahasa* 35 (6): 485-496.
- Zaharani Ahmad. 1991. *The Phonology and Morphology of the Perak Dialect*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zaharani Ahmad. 1993. *Fonologi Generative: Teori dan Penerapan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.